

Rigó Róbert

ELITVÁLTÁSOK
ÉVTIZEDE
KECSKEMÉTEN
(1938–1948)

ÁBTL
KRONOSZ

Rigó Róbert

Elitváltások évtizede
Kecskeméten
(1938–1948)

KÖZELMÚLTUNK HAGYATÉKA SOROZAT

Sorozatszerkesztő
Gyarmati György

Rigó Róbert

Elitváltások évtizede Kecskeméten

(1938–1948)

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
Kronosz Kiadó
Budapest–Pécs, 2014

Jelen elektronikus kiadvány a Kronosz Kiadó gondozásában
2014-ben megjelent nyomtatott kötet változatlan kiadása

pdf ISBN 978-615-6027-54-2

A kiadásért felel az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
főigazgatója és a Kronosz Kiadó igazgatója

www.abtl.hu

www.kronoszkido.hu

Szerkesztette és a névmutatót összeállította Simon István

© Rigó Róbert

© Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

© Kronosz Kiadó

Tartalom

Előszó	7
Bevezetés	11
1. Tíz év – amikor minden megváltozott	11
2. A források	21
I. AZ ELŐZMÉNYEK	27
1. Kecskemét, a mezőváros	27
2. Kecskemét sajátosságai a két világháború közötti időszakban	36
2.1. A területi sajátosság, a külterületen élők magas aránya	36
2.2. A gazdaság sajátossága: az intenzív mezőgazdaság és az export	41
2.3. A társadalomszerkezet és birtokstruktúra sajátosságai	46
2.4. A kecskeméti elit a Horthy-kor végén	51
3. A zsidók szerepe Kecskemét társadalmában a német megszállás előtt	64
II. AZ ELSŐ ELITVÁLTÁS: A ZSIDÓK KIFOSZTÁSA ÉS ELHURCOLÁSA	85
1. A kecskeméti zsidóság helyzete a két megszállás között	85
2. A zsidó ingatlanok kisajátítása a szovjet megszállásig	93
3. A zsidó ingóságok igénylése a szovjet megszállásig	101
III. A VÁROS SZOVJET MEGSZÁLLÁSA ÉS KÖVETKEZMÉNYEI	105
1. A front átvonulása Kecskeméten	105
2. Az átmeneti időszak	112
IV. AZ IDEIGLENESSÉG KORSZAKA:	
1944. DECEMBER 17.–1945. NOVEMBER 4.	125
1. A megszállás nehézségei 1945-ben	126
1.1. Kecskemét belterületének nehézségei a front átvonulását követően	130
1.2. Az „elhagyott” magánvagyon sorsa a front átvonulása után	141
1.3. Nehézségek Kecskemét külterületén	158
1.4. A hadifoglyok és a kecskeméti internálótábor	164

2. A város igazgatásának megszervezése és a nemzeti bizottság	169
3. A rendőrség felállítása és működése Kecskeméten	183
3.1. A Kecskeméti Rendőr-főkapitányság megszervezése	185
3.2. A rendőrségi fogda és a tifusz áldozatai	202
3.3. A rendőrség fizetésének kiegészítése	204
3.4. Bánó Mihály rendőrfőkapitány vagyonszerzési törekvései	211
3.5. A rendőrség működése és Bánó bukása	214
4. Az igazolóbizottságok működése Kecskeméten	218
5. A Kecskeméti Népbíróság	223
5.1. A kecskeméti népbírák és népügyészek	228
5.2. A Kecskeméti Népbíróság sajátosságai	234
5.3. A népbíróság szerepe az elitváltásban	240
5.4. Néhány korábbi multipozicionális elittag és hozzátartozója elleni per	250
6. A nem zsidó gazdasági elit és üzemeinek sorsa a háború után	264
7. A zsidó gazdasági elit és üzemeinek sorsa a háború után	279
8. Az ideiglenesség korszakának elitje	284
9. A földreform körüli problémák	297
10. Az 1945-ös választás Kecskeméten	308
V. AZ 1946–1947. ÉVI VÁLTOZÁSOK	315
1. A B-listázás	315
2. Az MKP helyzetértékelése és stratégiája	329
3. Az 1946–1947-es évek elitje	333
4. Gazdasági nehézségek és a jótételi szállítások	343
5. Az Elhagyott Javak Kormánybiztosságának tevékenysége	346
6. Az 1947-es választás és politikai következményei Kecskeméten	350
7. A rendőrség 1946–1947-ben	359
VI. AZ 1948-AS ÉV VÁLTOZÁSAI	365
1. Az 1948-as változások a helyi elitben	365
2. Akik mindvégig elittagok maradtak	371
3. Az elhagyott javak magánosításának utolsó fázisa	378
Összegzés	387
Rövidítések jegyzéke	397
Táblázatok jegyzéke	399
Képek jegyzéke	401
Források és irodalom	403
Névmutató	417

Előszó

A történészek hajlamosak – önkényesen és vitatható szempontok alapján megállapított – történelmi korszakokban gondolkodni. Azok a történeti munkák, amelyek a két világháború közötti időszakot tárgyalják, rendszerint 1938-ban érnek véget, a Horthy-korszakkal foglalkozók 1944-ben, esetleg 1945-ben fejeződnek be, a második világháborút kutatók többnyire az 1938 és 1945 közé eső évek eseményeit veszik górcső alá, a nagy világgégest követő új berendezkedést elemzők pedig általában 1944-gyel vagy 1945-tel indítanak. Írásomban a korszakhatárokat, ezektől eltérően, 1938-ban és 1948-ban jelöltem ki, amelynek két fő oka van. Az egyik az, hogy meggyőződésem szerint a 20. századi magyar társadalomtörténetben a legnagyobb és legmaradandóbb változások 1944-ben és 1945-ben játszódtak le, ezért meg kellett vizsgálnom – helyi – előzményeit és következményeit is. A másik, hogy az egyénekre, a helyi elit tagjaira fókuszáltam, akiknek többsége túlélte a korszak határát, és valójában az foglalkoztatott, hogy e rendszerváltások hogyan hatottak rájuk, miként formálták át az életüket.

A háború előtti tőkés fejlődés során generációk egymásra épülő, értékelhalmozó munkája, törekvése pillanatok alatt semmivé vált 1944–1945-ben. A polgári és értelmiségi családok egymást követő generációi már jelentős gazdasági, kulturális és társadalmi tőkét halmoztak fel, a parasztcsaládok birtokaikat és szaktudásukat gyarapították, ám néhány hónap vagy év alatt nemzedékek összeadódott tudásának relevanciája kérdőjeleződött meg. A német, majd a szovjet megszállást követő új berendezkedések radikálisan átalakították, szétzúzták a régi világot. Miként történt mindez? Milyen eszközökkel számoltak le a régi elittel? Milyen egyéni sorsok húzódtak meg az egyik és a másik oldalon? Milyen motivációk, hatalmi viszonyok mozgatták a korszak elitjét? Hogyan változtak meg az egyéni boldogulás lehetőségei, a mobilitási csatornák? Helyi szinten milyen mértékben történt vagyoni átrendeződés, milyen technikákkal lehetett a javakat átjárszani más társadalmi csoportok számára? Ezek azok a főbb kérdések, amelyekre a kutatásom során a válaszokat kerestem.

A témában megjelent publikációim a Magyar Rádiónak és az internetnek köszönhetően sokakhoz eljutott, majd többen is megkerestek a kutatott elit leszármazottai közül, és kértek további adatot, információt felmenőikről, illetve osztották meg velem a családjukból, szűkebb környezetükből hozott „kommunikatív emlékezetüket”. Összességében az a tapasztalatom, hogy sokakat foglalkoztat múltunk eme, még nem lezárult, máig velünk élő és meghatározó időszaka, amelyet „sodródó hasadéknak” (floating gap) nevez a szakirodalom.¹ Kutatásaim során még tudtam olyan emberekkel interjút készíteni, akik felnőtt fejjel megélték ezt az időszakot, nagyszüleim pedig nekem is gyakran meséltek a háborús élményeikről. Ezeknek a kollektív élményeknek és tapasztalatoknak ma is sokan részesei, a múlt eme időszakát is sokféle-képpen élhették meg – vagy mondhatták el nekik –, ami meghatározza képzetüket erről a témáról, de ez a személyesség – az, hogy sokunk rendelkezik közvetlen vagy közvetett élménnyel – fokozza is az érdeklődést a téma iránt.²

Szeretnék köszönetet mondani azoknak, akik támogatták és segítettek munkámat, hogy a doktori értekezésem, majd annak átdolgozott változataként e könyv elkészülhessen. Elsőként témavezetőmnek, Gyarmati Györgynek, akinek szakmai tanácsai, emberi hozzáállása, biztatása és támogatása nélkül e mű nem készült volna el. Hálával tartozom a doktori értekezésem opponenseinek is. A műhelyvitán Pihurik Judit markáns kritikája segített abban, hogy – az írásom egyes részeinek átdolgozása után – érettebb dolgozatot nyújthassak be a doktori bizottság elé, és a könyvvé formálásban is hasznosítottam megjegyzéseit. Szabó Ildikót több mint tíz éve ismerem. Azt, hogy elindultam ezen az úton, elsősorban az ő iránymutatásának köszönhetem. A legjobb értelemben vett mentorom volt ez idő alatt, sok-sok beszélgetés során formálta szemléletmódomat, és irányította rá figyelmem a különféle irodalmakra, megközelítésekre, a kutatás és írás módszertani fogásaira.

Kutatásaim során a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában Péterné Fehér Mária, Gyenesi József és kollégáik nyújtottak számomra értékes segítséget. A Kecskeméti Katona József Múzeumtól Székelyné Kőrösi Ilona támogatott abban, hogy a gyűjteményükben található képek

¹ Assmann 1999: 50–51.

² „A kortársi élmény- és tapasztalati közösségek múltból alkotott képzetei, valamint az utókor kulturális (történetirói, szépírói, ikonográfiai stb.) szimbolizációi között megfigyelhető törés nem pontszerű, hanem folyamat eredménye: ez a folyamat a sodródó hasadék, amely ideig-óráig konzerválja az élmény jellegű múlt jelenbeli aktualitását, a neki megfelelő szellemi érzékenységet és magas érzelmi hőfokot.” Gyáni 2013: 13.

színesebbé tegyék a könyvem. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában Orgoványi Istvántól kaptam hasznos tanácsokat. Szilágyi Zsolttal folytatott szakmai beszélgetéseim és alapos kutatásai szintén segítették a munkámat.

Ferkov Jakab barátomnak köszönöm azokat a – nem egyszer éjszakába nyúló – diskurzusokat, amikor a történelem, a szociológia, a néprajz és a kulturális antropológia metszéspontjait és azok megközelítési módjait, módszertani sajátosságait vitattuk meg.

A kecskeméti *Forrás* című folyóiratban jelent meg több rész tanulmányom, tanácsaikkal, megjegyzéseikkel, felkéréseikkel Füzi László főszerkesztő és Pintér Lajos szerkesztő is hozzájárultak szakmai kibontakozásomhoz. Szeretném megköszönni Simon Istvánnak, a kötet szerkesztőjének az alapos munkáját, aki felhívta a figyelmemet írásom tartalmi és formai hiányosságaira, pontatlanságaira – amennyiben a kötetben mégis maradtak ilyenek, azokért kizárólag a szerző a felelős.

Végül hálával tartozom családomnak. Először is a szüleimnek, hogy tanulmányaim során mindvégig önzetlenül, gyakran erejüket meghaladó mértékben támogattak. Az elmúlt években a nyarakat a levéltárakban és a számítógép előtt töltöttem. Ehhez szükség volt feleségem megértésére, sok-sok türelmére. Leginkább azt az időt sajnálom, amit nem töltöttem a gyermekeimmel. Nekik is szeretném megköszönni a türelmüket, és azt, hogy megértették és elfogadták „hiányom” okát.

Kecskemét, 2014. január